

Милица З. Весковић Анђелковић¹
Универзитет у Београду, Филозофски факултет,
Одељење за социологију
Београд (Србија)

316.444.3-057.875
159.923.2-057.875
Оригинални научни рад
Примљен 15/04/2024
Измењен 17/05/2024
Прихваћен 17/05/2024
doi: [10.5937/socpreg58-50455](https://doi.org/10.5937/socpreg58-50455)

УТИЦАЈ ДРУШТВЕНЕ ПОКРЕТЉИВОСТИ НА РЕКОНСТРУКЦИЈУ ИДЕНТИТЕТА МЕЂУНАРОДНИХ СТУДЕНАТА – СЛУЧАЈ СРБИЈА²

Сажетак: Циљ рада јесте да се на основу емпиријске грађе, прикупљене у оквиру анкетног истраживања, испита утицај вертикалне покретљивости међународних студената на доживљај промене личног идентитета током или након боравка у иностранству. У уводном и теоријском делу рада разматра се појам друштвене покретљивости уз приказ могућности узлазне покретљивости у Србији након пада социјализма. Класни положај се операционализује преко степена образовања, па се покретљивост разматра упоређивањем образовања родитеља и испитаника. У погледу идентитета, полази се од теоријске претпоставке његовог сталног обликовања под утицајем различитих контекста и пракси. Анализа утицаја друштвене покретљивости и осталих социодемографских фактора урађена је уз помоћ бинарне регресионе анализе која је показала значај образовања мајке и дужине боравка испитаника у иностранству на њихов доживљај промене идентитета.

Кључне речи: друштвена покретљивост, међународни студенти, образовање, идентитет

УВОД

Сврха овог рада јесте да се анализом података прикупљених анкетним истраживањем испита да ли, и у којој мери, вертикална покретљивост на стратификацијској лествици, уз остале социодемографске факторе, има утицаја на промену доживљаја идентитета међународних студената. У анализи ће се користити подаци који су прикупљени анкетним истраживањем популације међународних студената,

¹ mzandjel@f.bg.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0002-2513-8896>

² Рад је резултат ангажовања на пројекту „Међународне миграције студената у контексту Србије и (ре)конструкција идентитета: Кључна питања и елементи за јавне политике“, који је финансирао Фонд за науку Републике Србије у оквиру програма *Идентитет и миграције*. Рад је под истим насловом изложен на међународној конференцији *Population in Post-Yugoslav countries: (Dis)similarities and Perspectives* која је у организацији Друштва демографа Србије, Института друштвених наука и Географског факултета Универзитета у Београду одржана 19. и 20. априла, 2024. године.

спроведеним крајем 2023. и почетком јануара 2024. године. Истраживање је спроведено у оквиру пројекта „Међународне миграције студената у контексту Србије и (ре)конструкција идентитета: Кључна питања и елементи за јавне политике“, који је финансирао Фонд за науку Републике Србије у оквиру програма *Идентитет*. Ово анкетно истраживање представља другу фазу реализације пројекта, која је следила након обраде података прикупљених методом фокусгрупног истраживања. Резултати анализе података прикупљених у фокус групама су и дали мотив за тестирање значаја положаја породице испитаника за његов доживљај идентитета. Наиме, једна испитаница која потиче из сеоске породице и чији су родитељи стекли трогодишње средње образовање је рекла: „Студирање у иностранству је за мене велики психолошки искорак због контекста моје породице јер сам прва у својој широј фамилији која је завршила студије, које су биле привилегија других класа“ (ФГ 1, Бг, ж, 29)³. Надаље у разговору, иста испитаница је говорила о томе да је у иностранству бежала од идентитета који је везују за место рођења и одрастања, али да на крају препознаје код себе управо то од чега жели да побегне.

Подаци спроведених фокус група су генерално указали на то да искуство студирања у иностранству, поред тога што пружа могућност акумулације већег обима хуманог и социјалног капитала код студената и што утиче на обликовање њиховог идентитета, некада постаје и једина прилика за осамостаљивање, нарочито ако је боравак стипендиран и не зависи једино од расположивих породичних ресурса. Продужена младост која карактерише породични живот у Србији, у смислу да се млади касно одвајају од родитеља и започињу самостални живот, феномен је који с једне стране указује на јачину породице и емотивну везаност њених чланова, али са друге стране указује и на неповољне услове за очекиване транзиције у животном току младих. Истраживања, опет, показују да млади имају потребу да воде живот независно од породице, али за то немају услова (Stanojević, 2012). Разне стипендије и програми који обезбеђују услове студирања у иностранству за неке студенте постају и једини начин да се одвоје од родитеља (Bobić i dr., 2016). Студирање у иностранству, нарочито код младих који потичу из сиромашнијих породица, може бити канал за њихово измештање из друштвеног окружења које није погодно за развијање и реализацију њихових капацитета и потреба. Стицањем образовања и потребних квалификација на студијама у иностранству, они стичу бољу позицију на тржишту рада, а тиме и шансу за боље плаћене послове и услове живота него што је то био случај са њиховим родитељима.

ДРУШТВЕНА ПОКРЕТЉИВОСТ И ПОЛОЖАЈ МЛАДИХ У СРБИЈИ

Питање раслојавања српског друштва и питање покретљивости били су у фокусу домаће социологије још од њеног настанка и успостављања као самосталне научне дисциплине. Примећено је да је конституисање класа одређено системом

³ Анализа реконструкције идентитета међународних студената заснована на подацима фокусгрупног истраживања изнесена је у другом раду где је и објашњен кључ шифрирања испитаника (Vesković Anđelković & Vasojević, 2023).

друштвене репродукције у којем положаје у друштвеној структури појединци и друштвене групације попуњавају комбинујући различите облике капитала којима располажу (Lazić, 1996). Упоредо са одређивањем класа, карактер друштвеног система утиче и на канале кретања ка тим положајима унутар класне стратификације. У погледу друштвене структуре, можемо рећи да се од Другог светског рата у Србији могу разликовати четири фазе њене промене, испраћене и различитим моделима друштвене покретљивости услед деловања различитих чинилаца: 1. модернизација; 2. криза социјализма; 3. блокирана социјалистичка трансформација и 4. процес деблокиране трансформације (Lazić & Svejić, 2004). Током првог периода убрзана индустријализација је отворила потребу за обученом и стручном радном снагом и деаграризацијом, па се овај период може означити као период брзих промена и значајне друштвене покретљивости. У другој фази значајни фактори који су утицали на покретљивост били су неконкурентност социјалистичке привреде и раст друштвених неједнакости, што је утицало на опадање шанси нижих слојева за успон у владајуће и средње слојеве. Период блокиране трансформације који карактеришу распад СФРЈ и ратови у окружењу, економске санкције и забрана кретања довели су до драстичног привредног пада и осиромашења, што је водило до још израженије класне неједнакости. Тек у периоду деблокиране трансформације долази до постепене стабилизације, али услед продужене економске и политичке кризе, на раслојавање утичу сви негативни фактори који су препознати и у периоду блокиране трансформације. У овом периоду, поред тога што су нижи слојеви постали још угроженији, препознаје се и лагано уздизање стручњачког слоја (Lazić & Svejić, 2004, str. 46–47).

Након друштвенополитичких промена 2000. године, грађани Србије су очекивали бољи животни стандард и постепено (али убрзано) укључивање у европске токове. Међутим, успостављање макроекономске стабилности и увођење структурних реформи није једнозначно утицало на становништво. С једне стране, дошло је до раста БДП-а у односу на претходни период и заустављања пораста сиромаштва. С друге стране, Србија је имала најмањи раст БДП-а по глави становника у региону и огроман број домаћинстава која су се налазила непосредно изнад границе сиромаштва (Lazić & Svejić, 2004). Томе треба додати и наслеђени терет спољних дугова као и раст спољнотрговинског дефицита услед повећане потрошње (Lazić & Svejić, 2004, str. 53). Све то је утицало на пораст материјалних неједнакости. Убрзана приватизација је ојачала економску елиту и експанзију ситног предузетништва, док су стране организације и јачање јавног сектора утицали на релативно уздизање образоване средње класе.

Више од две деценије након петооктобарских промена економска и политичка ситуација се нису драстично промениле. Поред још увек нерешеног питања територијалног интегритета земље, које и након ратова за југословенско наслеђе и даље отвара могућност потенцијалних сукоба у јужној српској покрајини, ниска примања и проблем проналаска посла у складу са квалификацијама и даље су проблеми који муче младо становништво. Структурална ограничења тако настављају да буду препрека њиховој индивидуализацији која подразумева висок степен аутономије приликом одлучивања и делања (Spasojević, 2012, str. 53). Анкета о радној снази коју у складу са међународним нормама сваке године по кварталима спроводи Завод за статистику, у последњем Билтену за 2022. годину указује на чињеницу да је незапосленост младих

и даље присутна (RZS, 2023в). Уз то, у Србији се препознаје и тренд који је карактеристичан за европске земље – све касније укључивање младих у сферу рада услед продуженог школовања. Реструктурирање система социјалне заштите и пребацивање одговорности у приватну сферу чине да све ризике који се јављају током транзиције у одраслост преузима породица. Последица тога је касно одвајање младих од родитеља и велика шанса репродукције социјалног положаја услед ослањања на родитељске ресурсе, а тако и на већ успостављену друштвену структуру.

Показало се да најзначајнији, мада не и једини канал покретљивости у свим модерним друштвима представља образовање, као спона ка тржишту рада⁴. Управо се због тога и код других аутора јавља корелација између образовног статуса и класне позиције појединца (Weemaes, 2021; Reddy, 2019; Stanojević, 2012, стр. 66). Међутим, како је образовање значајан канал покретљивости, тако је и значајан фактор репродукције класних положаја услед недовољних родитељских ресурса које је неопходно уложити у образовање. Анализа истраживања положаја младих у Србији, које је током 2011. године реализовао тим из Института за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, указује на чињеницу бољег економског положаја младих са стеченим терцијалним образовањем, али исто тако анализа ових података указује на чињеницу да велики део младих стиче образовање једнако или чак ниже од својих родитеља (Stanojević, 2012, стр. 66).

Имајући све речено у виду, слободно можемо претпоставити да је систем стипендирања студената и у земљи и у иностранству у великој мери утицао на умањење репродукције класног положаја. У Србији је овај систем развијен како у оквиру домаћих фондова, тако и уз сарадњу са страним владама и организацијама (Vesković Anđelković & Vasojević, 2023) које помажу талентованим српским студентима да заврше студије, и да студирањем у иностранству стекну шири дијапазон хуманог и социјалног капитала. Тиме ови студенти постају конкурентнији на тржишту рада што им даје прилику за боље плаћена и угледнија занимања, што чини и главни канал узлазне социјалне покретљивости.

Могућност да најбољи студенти добију новац за студије као и прилика да студирају у другим земљама, упознају другачије услове рада и друге културе, оставља утисак отворености друштва са тенденцијом успостављања једнаких могућности независно од друштвеног порекла талентованих студената. Оно што остаје проблем јесу једнаке могућности за све до периода додељивања стипендија. Наиме, услед већег улагања образованијих родитеља у образовање деце (Крааукамп & Ејјк, 2010),

⁴ Социолози су углавном узимали занимање као индикатор социјалне класе због веровања да појединци који се баве истим занимањем имају тенденције да искусе сличан степен друштвених привилегија или неповољног положаја у друштву, да упражњавају сличан начин живота и деле сличне прилике у животу (Giddens, 2003, стр. 294). Голдторпова класна шема која се и најчешће користи у операционализацији класног положаја појединца, такође је заснована на хијерархији занимања. Надаље, за свако занимање, бар теоријски, неопходан је одређени степен и профил образовања, те се стога претпоставка о значају образовања за класни положај може и оправдати. С друге стране, услед утицаја других фактора на класни положај појединца, попут, на пример, социјалног капитала који може бити пресудан за заузимање положаја на радном месту, али и за класну позицију независно од занимања, ова каузалност постављена између образовања и класе може бити доведена у питање.

очекивања иду у смеру да је успех деце у позитивној корелацији са образовањем родитеља. Ова очекивања потврђује и Бурдијеова теорија друштвене стратификације по којој позиција коју ће индивидуа заузети у друштву у значајној мери зависи од културног, економског и социјалног породичног капитала (Bourdieu, 1987). То даље имплицира да деца која потичу из породица које су ниже на стратификацијској лествици улажу више напора у постизању образовних циљева, да су ти циљеви постављени искључиво њиховим слободним избором, али и да их напредак у образовању доводи у интеракцију са друштвеном околином другачијом од оне на коју су навикли у детињству. У тим односима долази до обликовања идентитета који има тенденцију већег одступања од оног који је обликован примарном социјализацијом.

ФОРМИРАЊЕ ИДЕНТИТЕТА МЕЂУНАРОДНИХ СТУДЕНАТА

У раду је усвојено теоријско полазиште по којем идентитет никада није довршен, већ је стално у процесу настајања кроз процес преговарања између људи, институција и праксе (Sagor, 1998). Међународни студенти, због неопходности промене животних контекста и усвајања других норми, постају посебно занимљива популација за теоретичаре идентитета. Судар другачијих култура, одговори на разнолика очекивања и поштовање често супротних животних стилова чине да ови актери напуштају усвојене животне стилове и преплитањем различитих улога стварају комплексне друштвене идентитете. Реконструкција идентитета не значи међутим и потпуно одбацивање чврстог језгра, односно њихове примарне различитости. Према Халу (Hall, 1992) у „јаству” које чини срж идентитета, постоје три компоненте које се преплићу: 1. свесно, просвећено јаство; 2. социјално јаство и 3. постмодерно јаство. Просвећено јаство (свест о себи) карактерише инат, чврст идентитет који се равномерно развија током времена. Њега не одликује комплексност и флуидност. Супротно њему, друштвено јаство одликује интеракција између свесног јаства и контекста. Идентитет друштвеног јаства карактерише чланство у групи и позитиван однос према смислу припадања групи чиме се гради групни идентитет појединца. Последње, постмодерно јаство је флуидно, динамично и развијајуће у својој природи. Управо настаје из промене контекста и захваљујући интеракцији са другима који могу или не морају бити окарактерисани припадношћу истој групи. Интеракција друштвеног и постмодерног јаства чини да конструкција идентитета буде врло комплексан процес. То надаље значи стално преговарање и преиспитивање већ усвојених превасходно социјалних идентитета. С друге стране, ти, већ усвојени идентитети који конструишу друштвено јаство, утичу на смер изградње личног идентитета појединаца кроз преговарање у различитим контекстима.

Процес адаптације и интеграције у нову друштвену средину не тече за сваког појединца једнако. Бројни фактори, попут земље порекла и пријема, социоекономског статуса појединца, образовања и занимања њихових родитеља, расположивих материјалних и економских ресурса, етничке групе којој припада као и степена познавања језика земље дестинације утичу на начин и степен његове адаптације у

земљу пријема (Tavares, 2021, стр. 87; Vesković Anđelković & Bobić, 2019, стр. 203). Сви ови фактори су потпуно индивидуални и њихове комбинације су многобројне, те је готово немогуће имати јединствени образац објашњења реконструкције идентитета код свих међународних студената као јединствене групе. Значајност наведених варијабли, умногоме зависи од чврстог и непроменљивог „ја“ које појединац има, као и од начина размене између појединца и друштвене околине (Hall, 1992).

МЕТОДОЛОГИЈА И УЗОРАК

Истраживање ставова студената са искуством студирања у иностранству обављено је у периоду од новембра 2023. до почетка јануара 2024. године. Реч је о квантитативном анкетном истраживању, а прикупљање података је вршено дистрибуцијом упитника електронским путем. За потребе истраживања је развијен електронски упитник преко веб-апликације LimeSurvey. Осим тога што је унапред утврђена циљна група истраживања, да су то лица која су бар једну годину провела у иностранству на студијама и да су млађа од 35 година, остале карактеристике испитаника нису ближе одређене. Пошто узорак није у правом смислу дефинисан, већ је прикупљање података углавном текло по принципу „грудве снега“⁵, не можемо ни претендовати на генерализацију добијених података на читаву популацију међународних студената, већ резултате пре можемо тумачити као ставове лица која су учествовала у истраживању.

Након одбацивања неважећих упитника (или нису до краја попуњени или испитаници нису одговарајући), узорак је на крају обухватио укупно 222 испитаника. Поделили смо их у четири групе: 1. студенти из Србије који студирају у иностранству, 2. студенти из Србије који су студирали у иностранству, па су се вратили, 3. студенти странци који студирају у Србији и 4. студенти странци који су студирали у Србији, а након тога су се вратили у земљу порекла. [Графикон 1.](#) приказује да је највише испитаника било из групе странаца који студирају у Србији, чији је удео у узорку 40%. Најмање бројни су странци који су се вратили у земљу порекла, са уделом од 2,7%, што је било и очекивано с обзиром на то да не живе више у Србији, па их је тешко и контактирати.

У погледу пола, нешто су више биле заступљене жене, са уделом од 57,8%, док је испитаника мушког пола било 42,2%. У погледу старости, испитаници су претежно били до 30 година, укупно 72,2%, док су старији од 30 година били заступљени 27,5%. Што се тиче дужине боравка, највише их је са искуством од годину дана, удео од 38,8%, између једне и пет година их је било 34,7%, а са искуством дужим од пет година боравка у иностранству било је укупно 26,5% испитаника. Странци који су на школовању у Србији углавном су из афричких земаља, а нешто мање из Европе и Азије. С друге стране, дестинација наших студената су углавном земље Европе, најчешће Немачка где борави укупно 22,7% испитаника из Србије.

⁵ Почетна стратегија дистрибуције упитника је била коришћење мрежа удружења, фондација и институција које сарађују са студентима који су били или су још увек у иностранству. Међутим, дистрибуција упитника овим каналима није имала великог успеха. Највише одговора је прикупљено преко директних личних контаката са испитаницима, који су надаље упућивали на своје познанике који су једино тако, по препоруци, пристајали да попуне упитник.

АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА И ДИСКУСИЈА

При анализи резултата прво ћемо се усмерити на мапирање покретљивости, и то у два смера – унутаргенерацијску и међугенерацијску покретљивост. У погледу прве, пратићемо напредак у образовању испитаника, док друга подразумева анализу односа образовања испитаника и њихових родитеља. Операционализација покретљивости је урађена преко питања о степену образовања који стичу, односно који су стекли у иностранству, затим образовања које су имали пре одласка у иностранство, стеченог степена образовања оца и стеченог степена образовања мајке.

С обзиром на то да је реч о студентима који завршавају факултет или су отишли на постдипломске студије, није било сумње да је код готово свих испитаника степен образовања виши након одласка у иностранство. Посматрано у односу на цео узорак, око 11% испитаника (укупно 23) остало је на истом степену образовања као што је и било пре одласка. При томе, највише их је из групе студената основних студија, њих 13, што разумемо као последицу програма стипендирања размене на годину дана. Ови програми који подстичу студенте да стекну искуство живота и студија у иностранству у току једне школске године најбројнији су у Србији. Такође, шест испитаника је стекло диплому мастер студија, а да су је при томе имали и пре одласка у иностранство. Ови студенти су искористили прилику плаћеног боравка ван земље порекла за стицање мастер дипломе другачијег образовног профила. У узорку је било и укупно три испитаника који су у иностранство одлазили на постдокторске студије, што се у Србији тек од скоро практикује.

Посматрано по групама, онако како је приказано на [Графикону 2](#), примећујемо да је најчешћи случај био да су испитаници стицали звање које непосредно следи стеченом звању у земљи. Међутим, значајан је и проценат оних који су још и више напредовали – из групе испитаника који су завршили средњу школу у Србији, више од трећине њих, 34,8% стекло је диплому мастера или магистра наука, а 10,1% чак диплому доктора наука. Показао се и значајан удео испитаника са завршеним факултетом који су у иностранству завршили и мастер студије и докторирали – укупно 17,5%. Степен напретка разумемо као последицу с једне стране њихових личних циљева, а са друге поседовање материјалних средстава која су предуслов дужине боравка неопходног за стицање одговарајућег звања. Укрштањем података видели смо да су управо ови испитаници код којих се препознаје највећа покретљивост били стипендисти углавном страних донатора или су користили стипендије и страних донатора и наших програма стипендирања талената. Тиме су се створили материјални услови за дужи останак у иностранству, а тиме и похађање више степена студија. С друге стране, свој материјални положај ови испитаници су углавном, њих 74,2%, оценили као одличан, па се може чинити да стипендије нису имале одлучујући значај. Међутим, морамо имати у виду да се материјални положај заснива на самопроцени.

Анализом очекиваног односа стеченог звања испитаника у иностранству и њихових родитеља, што нам је и индикатор њихове вертикалне покретљивости, прво смо уочили да је више од половине њихових очева, 65,4%, стекло високо образовање, при чему је њих 5,2% (укупно 11 очева испитаника) стекло звање доктора наука. Услед тога је и репродукција образовног положаја очекивано висока, што можемо и

видети у [Табели 1](#). Међутим, код осталих 46,4% се показало да су у погледу образовања напредовали у односу на своје очеве. Посебно је занимљиво да је 10 испитаника са стеченом дипломом доктора наука, навело да су им очеви завршили основну школу, а очеви од чак 63 доктора наука немају стечено високо образовање. У погледу силазне покретљивости, издвајају се испитаници (укупно њих троје) који су у иностранству завршили вишу школу, а очеви су им из групе високообразованих.

Упоређивањем образовања мајке и испитаника, примећујемо да је поново велики удео мајки, укупно 55,4% са стеченим високим образовањем – удео мајки са завршеном вишом школом је 11,4%, са завршеним факултетом 29,9%, укупно 19% мајки испитаника је стекло диплому мастера наука, магистра или је завршило додатну специјализацију, а 3,3%, односно седам мајки испитаника има титулу доктора наука. То нас наводи да поново, као и у случају покретљивости у односу на очеве, очекујемо велики степен репродукције положаја у односу на образовање, што се према приказу у [Табели 2](#). и показало. С друге стране, неоспорна је и велика покретљивост у односу на образовање мајки с обзиром на то да је преосталих 44,6% мајки било или са средњом школом или са завршеном, односно незавршеном, основном школом. Највећа покретљивост се показала код испитаника са стеченом титулом доктора наука, укупно четири испитаника чије су мајке стекле диплому само основне школе. Велика покретљивост се уочава и код испитаника чије мајке имају стечену диплому средње школе, а они су стекли титулу доктора наука, укупно 10 испитаника. У погледу силазне покретљивости бележимо само једног испитаника који је стекао диплому више школе, а да је мајка стекла диплому неког постдипломског степена (мастер наука, магистар наука или специјалиста).

Поред друштвене покретљивости коју смо због расположивости података свели на образовну покретљивост, у фокусу рада је идентитет испитаника. Уз батерију питања која су служила за операционализацију других врста идентитета (професионалног, националног и просторног) у упитник смо увели питање којим смо операционализовали доживљај личног идентитета након искуства студирања у иностранству. Испитаници су упитани да се изјасне који од понуђених одговора их најбоље описује, а понуђени одговори су се кретали на скали од тога да их студирање у иностранству уопште није променило до тога да их је јако променило. Мана овакве операционализације идентитета јесте та што се заснива на самопроцени, те се стога може и поставити питање валидности одговора. Међутим, с обзиром на то да у упитнику постоје скале за процену измене других облика идентитета на основу којих можемо поузданије испратити ове варијације за које претпостављамо да су у процесу сталног обликовања, важно је било утврдити и на који начин сами испитаници доживљавају себе. Анализом резултата, што је приказано на [Графикону 3](#), утврдили смо да велика већина испитаника, укупно 82% њих, увиђа да их је студирање у иностранству променило, док 18% њих сматра да се ништа није променило.

У даљој анализи смо настојали да испитамо шта и у којој мери утиче на промену доживљаја идентитета. У складу са теоријским претпоставкама, али и везано за тему овог рада, претпоставили смо да на реконструкцију идентитета утичу демографски фактори попут пола и старости испитаника, као и друштвени фактори у које спадају образовање родитеља, етничка припадност и оцена материјалног положаја. Као важан

фактор утицаја на доживљај идентитета тестирали смо и дужину боравка, што се у другим истраживањима показало као врло важно. За испитивање утицаја ових фактора на идентитет, користили смо бинарну логистичку регресију, а облик модела је био:

$$\log P_i / P_j = Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \beta_6 X_6 + \beta_7 X_7$$

Елементи модела су зависна променљива: Y – дихотомна категоријална варијабла у којој испитивану категорију (i) чине испитаници који осећају промену свог идентитета, док референтну категорију (j) чине испитаници који имају осећај да студирање у иностранству ништа није променило у њиховом идентитету. β_0 је константа, а остали елементи се односе на независне варијабле за које се испитује утицај:

X_1 – пол испитаника, при чему се жене посматрају у односу на мушкарце као референтна категорија

X_2 – старост испитаника, при чему се испитаници старости између 25 и 30 година и испитаници старости између 18 и 24 године посматрају у односу на испитанике старије од 30 година као референтна категорија

X_3 – образовање оца, при чему се основно и средње образовање посматрају у односу на факултетско образовање као референтна категорија

X_4 – образовање мајке, при чему се основно и средње образовање посматрају у односу на факултетско образовање као референтна категорија

X_5 – порекло испитаника, при чему се испитаници из Србије посматрају као референтна категорија за студенте страног порекла

X_6 – самопроцена материјалног положаја, при чему се испитаници средњег и лошег материјалног положаја посматрају у односу на испитанике доброг материјалног положаја као референтна категорија

X_7 – дужина боравка, при чему се испитаници који су у иностранству студирали између три и пет година и више од пет година посматрају у односу на испитанике који су студирали у иностранству мање од једне године.

β_1 – параметар утицаја фактора пола испитаника

β_2 – параметар утицаја старости испитаника

β_3 – параметар утицаја образовања оца испитаника

β_4 – параметар утицаја образовања мајке испитаника

β_5 – параметар утицаја порекла испитаника

β_6 – параметар утицаја доживљаја материјалног положаја пре одласка на студије у иностранство

β_7 – параметар утицаја дужине боравка на студијама у иностранству

Тестирање модела указује на то да он објашњава између 13,8% (Cox & Snell R је 0,138) и 23,6% (Nagelkerke R је 0,236), укупне варијансе зависне променљиве. При томе, модел исправно класификује укупно 84,5% случајева. На основу анализе можемо рећи да се нису сви предиктори у моделу показали значајни, што указује и на одступање резултата у односу на претпоставку важности наведених фактора за доживљај идентитета. Наиме, свега два предиктора: образовање мајке и дужина боравка у иностранству су показали значајност приликом анализе.

У погледу образовања мајке, испитаници чија је мајка завршила средњу школу осећају много већу промену идентитета од испитаника чије су мајке високообразоване.

Како је количник вероватноће 7,35, можемо рећи да они чак 7,3 пута чешће наводе промене у идентитету од испитаника чије су мајке завршиле факултет. Насупрот чињеници да се класа претежно одређује на основу положаја мушкарца, нарочито у традиционалним друштвима, прва социјализација којом се и постављају темељи идентитета долази од чланова породице који највише проводе време са дететом. Како се код нас, али и у земљама одакле најчешће долазе међународни студенти у Србију, и даље родитељство може изједначити са материнством (Blagojević-Hjason, 2013), јасно је да систем вредности мајке има одлучујући значај у изградњи идентитета детета. При томе је систем вредности у великој мери у корелацији са образовањем (Petrović & Radoman, 2019), па узлазна покретљивост у погледу образовања код испитаника има потенцијално значајан утицај на промене идентитета. Управо то показују и резултати модела који смо конструисали.

Други предиктор који се показао значајан јесте дужина боравка. Испитаници који су у иностранству боравили дуже од пет година, скоро седам пута чешће, количник вероватноће је 6,94, наводе промене идентитета од испитаника који су студирали у иностранству мање од три године. С обзиром на то да се идентитет гради кроз контекст, стално преговарање и праксу, што смо објаснили у концептуалном делу рада, очекивања су и ишла у смеру значаја дужине боравка за реконструкцију идентитета. Наиме, дуготрајније прилагођавање новој средини уз потребе усвајања културних норми има више простора за обликовање идентитета, од случајева када појединац има само прилику да се упозна са овим нормама услед тога што није реч о дугорочнијем уклапању у нови друштвени контекст. Ово потврђују и резултати које смо добили где се најмање промене у идентитету препознају код студената који су кратко боравили у другим државама.

ЗАКЉУЧАК

Миграције студената које су вођене потребом за учењем у другачијим условима, и потребом за интеракцијом са водећим стручњацима из области којом се студенти баве, као и могућностима примене знања у условима другачијим од оних који су актуелни у земљи порекла, чине да ова популација данас, посматрано на глобалном нивоу, достигне бројку од чак 6,4 милиона (OECD, 2023). При томе, ако имамо у виду да се овај број више него утростручио у односу на број са почетка овог века, када их је било око два милиона (UIS, 2023), можемо слободно очекивати да ће ова популација све више расти у будућности. Ако томе додамо и утицај миграција младог образованог становништва на демографске, економске и технолошке промене и земље дестинације и порекла, јасно је да овај феномен заслужује пажњу науке, али, можда и више, државних актера одговорних за креирање политика усмерених ка њима.

У фокусу овог рада, међутим, није била потенцијална корист за друштво од међународних студената, већ смо испитивали утицај друштвених фактора на обликовање њиховог идентитета. Утицајем промене друштвеног контекста, који је неминован у процесу миграција, нисмо се бавили, већ смо га на основу већ урађених истраживања прихватили као пресудним за обликовање идентитета. У фокусу је остао стратификацијски положај, услед претпоставке значаја утицаја припадности

групи на идентитет као и значај ресурса за даљу покретљивост. При томе смо као главни предиктор друштвеног положаја узели образовање родитеља испитаника услед претпоставке да је занимање које би требало да је у складу са образовањем, најчешће основ заузимања класног положаја у друштву уз статус који оно са собом доноси.

Анализа података прикупљених анкетним истраживањем указује прво на значајан проценат репродукције класног положаја мереног према образовању, што нам потврђује Бурдијеову тезу да високообразовани родитељи више улажу у образовање деце, што им је омогућено и већом могућношћу стицања материјалних ресурса неопходних за образовање. С друге стране, високо вредновање образовања од стране ове класе утиче и на мотивацију деце да га такође стекну, а и део је вредносног система који деца социјализацијом усвајају. Међутим, разне стипендије и помоћи од стране савремених држава које увиђају значај хуманог капитала свог становништва као и значај имиграције високообразованих странаца, отварају могућност и за талентоване студенте из нижих стратификацијских слојева, те су и они великим делом заступљени и у популацији међународних студената. Оно што је неминовно, а што показују резултати анализе, јесте да студије у иностранству мењају доживљај њиховог идентитета независно од вредносних норми које усвајају у друштвеном окружењу у којем су одрасли. При томе, образовање њихових родитеља које утиче на класни положај породице, није се у потпуности показао као значајан фактор. Наиме, једино се од значаја за доживљај промене личног идентитета показало образовање мајке, а то разумемо као и даље важећи образац слабије образованости жена у односу на мушкарце, нарочито ако је генерација садашњих студената у питању. Остали потенцијални предиктори који су претпостављени као значајни на основу других истраживања, а који подразумевају пол, старост и етницитет, нису показали да утичу на промену идентитета. Дужина боравка се такође показала као значајна, а то разумемо као последицу потребе усвајања другачијих културних норми и прилагођавања услед успешније интеграције у друштвени контекст због дужег боравка, што није нужно за појединце који се због времена само упознају са новом културом.

Milica Z. Vesković Anđelković¹
University of Belgrade, Faculty of Philosophy,
Department of Sociology
Belgrade (Serbia)

THE INFLUENCE OF SOCIAL MOBILITY ON THE RECONSTRUCTION OF IDENTITY AMONG INTERNATIONAL STUDENTS – CASE STUDY OF SERBIA²

(Translation *In Extenso*)

Abstract: The article investigates the influence of social mobility on the personal identity of international students during their stay abroad or upon returning to their home countries. The analysis data were collected through a questionnaire. In the introduction and theoretical section of the paper, we examine social mobility and its potential in post-socialist Serbia. We operationalize social mobility through educational attainment, comparing the education levels of parents and students. We assume that identity is fluid and subject to reconstruction based on the social context and inclusion in various practices. We utilized the binary regression analysis to assess the impact of social mobility alongside other socio-demographic factors. The findings indicate that the mothers' education level and the duration of the respondents' stay abroad significantly influence students' perceptions of personal identity changes.

Keywords: social mobility, international students, education, identity

INTRODUCTION

The aim of this paper is to examine, analyzing the data collected in the survey, whether and to what extent vertical mobility on the stratification scale, together with other socio-demographic factors, influences the change of the feeling of identity among international students. The analysis used the data collected in the survey research of international student population, conducted at the end of 2023 and the beginning of January 2024. The survey research was conducted within the project “International migration of students in the context of Serbia and (re)construction of identity: key issues and elements for public

¹ mzandjel@f.bg.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0002-2513-8896>

² The paper is the result of the work on the project “International migration of students in the context of Serbia and (re)construction of identity: key issues and elements for public policies”, which was financed by the Science Fund of the Republic of Serbia within the program *Identities*.

policies”, which was financed by the Science Fund of the Republic of Serbia within the program Identities. This survey research is the second stage of the project realization after processing the data collected by the method of focus group research. The analysis results of the data collected in the focus groups also gave the motivation for testing the significance of the respondents’ family status on their feeling of identity. Namely, a female respondent from a rural family, whose parents have three-year secondary education, said: “Studying abroad is a great psychological step forward for me because of the context of my family, since I am the first one in my extended family who has acquired a university degree, which used to be the privilege of other classes” (FG 1, Belgrade, female, 29)³. In the interview, this respondent also said that, while abroad, she had been running away from the identity that tied her to the place of her birth and growing up, but that in the end she recognized in herself exactly what she wanted to escape from.

The data of the conducted focus groups generally point to the fact that the experience of studying abroad, apart from offering the possibility of accumulation a larger range of human and social capital among students and the effects on the shaping of their identity, sometimes becomes the only opportunity for becoming independent, particularly if the stay abroad is scholarship-funded and does not depend only on the available family resources. Prolonged youth, which is the feature of the family life in Serbia, since young people leave home and begin their independent lives rather late, is a phenomenon which, on the one hand, points to the family strength and emotional attachment of its members, but, on the other hand, it also points to unfavourable conditions for expected transitions in young people’s course of life. The research, again shows that young people need to have lives independently of their families, but have no conditions for it (Stanojević, 2012). Different scholarships and programs ensuring the conditions for studying abroad thus become the only way of some students leaving their parents’ home (Bobić et al., 2016). Studying abroad may also, particularly for young people from poorer families, be a channel for their displacement from the social environment which is not adequate for the development and realization of their capacities and needs. By acquiring knowledge and necessary qualifications in while studying abroad, they gain a better position in the labour market and, thus, a chance for better-paid jobs and conditions of life than it was the case with their parents.

SOCIAL MOBILITY AND THE POSITION OF YOUNG PEOPLE IN SERBIA

The issue of the stratification of Serbian society and the issue of mobility have been in the focus of sociology in our country ever since its foundation and establishment as an independent scientific discipline. It has been observed that class constitution determined by the social reproduction system in which positions in the social structure are taken by individuals and social groups by combining different forms of capital they have at their disposal (Lazić, 1996). Concurrently with the class determination, the social system character also

³ The analysis of identity reconstruction among international students is based on the data of the focus group research presented in another paper, where the key of coding the respondents was also explained (Vesković Anđelković & Vasojević, 2023).

influences the channels of movement towards those positions within class stratification. As for the social structure, we can say that since the Second World War in Serbia there are four distinct stages of its change, also accompanied by different models of social mobility due to the action of different factors: 1. modernization; 2. socialism crisis; 3. blocked socialist transformation, and 4. de-blocked transformation process (Lazić & Cvejić, 2004). During the first period, accelerated industrialization opened the need for trained and professional labour and for de-agrarianization, so this period may be marked as the period of rapid changes and substantial social mobility. Important factors affecting mobility in the second stage were non-competitiveness of socialist economy and increasing social inequalities, which led to the declining chances of lower classes for their rise to the ruling and middle classes. The blocked transformation period, characterized by the breakup of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia and the wars in the region, economic sanctions and prohibited mobility led to drastic economic decline and impoverishment, which further led to more pronounced class inequality. It was only in the deblocked transformation period that gradual stabilization occurred, but due to the prolonged economic and political crisis, the stratification was influenced by all those negative factors recognized in the deblocked transformation period as well. During this period, besides lower classes becoming even more threatened, it is also possible to recognize a slight rise of the expert class (Lazić & Cvejić, 2004, pp. 46-47).

After the socio-political changes in 2000, Serbian citizens expected a better living standard and gradual (but accelerated) inclusion in European flows. However, the establishment of macro-economic stability and introduction of structural reforms did not unequivocally affect the population. On the one hand, GDP increased as compared to the previous period and impoverishment growth was stopped. On the other hand, Serbia had the lowest GDP per capita growth in the region and a large number of households immediately beyond the poverty line (Lazić & Cvejić, 2004). What should also be added is the inherited burden of external debts, as well as the increasing foreign trade deficit due to increased consumption (Lazić & Cvejić, 2004, p. 53). All this led to increasing material inequalities. Accelerated privatization strengthened the economic elite and expansion of small entrepreneurship, while foreign organizations and the strengthening public sector led to a relative rise of the educated middle class.

More than two decades after the changes of the 5th October 2000, the economic and political situation has not changed drastically. Besides the yet unresolved issue of the country's territorial integrity, which even after the wars for Yugoslav legacy still opens the possibility of potential conflicts in Serbia's southern province, low earnings and the problem of finding adequate employment based on qualifications are still problems bothering young population. Structural limitations thus continue posing an obstacle to their individualization, which implies a high degree of autonomy in decision-making and acting (Stanojević, 2012, p. 53). The survey about labour, which is conducted by the Statistical Office of the Republic of Serbia (RZS) every year on a quarterly basis, in line with international norms, in its last Bulletin for 2022 points to the fact that youth unemployment is still present (RZS, 2023B). Moreover, in Serbia it is also possible to recognize a trend characteristic of the European countries – much later inclusion of young people in the labour sphere due to their prolonged schooling. Because of the restructuring of the social protection system and transferring responsibility to the private sphere, all the risks arising during transition into adulthood

are assumed by the family. Consequently, young people leave their parental home late and there is large likelihood of social position reproduction due to young people's relying on their parents' resources, as well as on the already established social structure.

It has been shown that the most important, although not the only mobility channel in all modern societies is education, as a link towards the labour market⁴. That is exactly why other authors also write about the correlation between the educational status and the class position of an individual (Weemaes, 2021; Reddy, 2019; Stanojević, 2012, p. 66). However, just as education is an important mobility channel, it is also an important reproduction factor of class positions due to parents' insufficient resources which must be invested in education. The analysis of the young people's position in Serbia, which was realized by the team of the Institute for Sociological Research of the Faculty of Philosophy in Belgrade during 2011, points to a better economic position of young people with tertiary education, but the analysis of these data also points to the fact that a large number of young people acquires at the same level as their parents or even at a lower level (Stanojević, 2012, p. 66).

Having in mind all the above-mentioned, we can rightfully assume that the scholarship system for students in the country and abroad has largely led to the smaller reproduction of the class position. In Serbia, this system has been developed both within domestic funds, and in cooperation with foreign governments and organizations (Vesković, Anđelković & Vasojević, 2023) which help talented Serbian students to complete their studies and by studying abroad to acquire a broader range of human and social capital. In this manner, the students become more competitive in the labour market, which gives them an opportunity for better-paid and more esteemed occupations – and that is exactly what makes the main channel of vertical social mobility.

The opportunity of the best students to get money for studies, as well as an opportunity to study in foreign countries, to become familiar with different work conditions and other cultures, leaves an impression of society's openness with a tendency of establishing equal opportunities regardless of talented students' social origin. What remains an issue are equal opportunities for all until the period of granting scholarships. In fact, due to larger investments by better-educated parents in their children's education (Kraaykamp & Eijck, 2010), the expectations are directed towards children's success being in a positive correlation with their parents' education. These expectations are corroborated by Bourdieu's theory of social stratification, according to which the position assumed by an individual in society largely depends on cultural, economic and social family capital (Bourdieu, 1987). It further implies

⁴ Sociologists have mainly taken someone's occupation as an indicator of their social class, believing that individuals with the same occupation tend to experience a similar degree of social privileges or an unfavourable position in society, to have a similar lifestyle and share similar life circumstances (Giddens, 2003, p. 294). The Goldthorpe Class Scheme, which is most frequently used in the operationalization of an individual's class position, is also based on the hierarchy of occupations. Furthermore, every occupation, at least theoretically, requires a certain degree and profile of education, and that is why the assumption about the importance of education for someone's class position can actually be justified. On the other hand, due to the influence of other factors on an individual's class position, for example, social capital which may be crucial for taking a position in a work place, but also for the class position irrespective of occupation, this causality placed between education and class may be brought into question.

that children from the families at the lower level on the stratification scale put more efforts in achieving their educational goals, that these goals are set exclusively by their free choice, but also that educational progress brings them into interaction with the social environment different from the one they were used to in childhood. In those relations, the shaping of identity occurs with a tendency of larger deviation than that shaped by primary socialization.

IDENTITY FORMATION AMONG INTERNATIONAL STUDENTS

The paper adopts a theoretical starting point according to which identity is never completed, but is constantly in the process of creation through the negotiation process between people, institutions and practice (Sarup, 1998). Due to the necessity of changing life contexts and adoption other norms, international students become a particularly interesting population for identity theoreticians. The clash of different cultures, answers to various expectations and respect for often opposite life styles make these actors abandon the adopted life styles and, by intertwining different roles, they create complex social identities. Identity reconstruction, however, does not also mean total rejection of the solid core, i.e., their primary diversities. According to Hall (Hall, 1992), in the “self” that makes the essence of identity, there are three intertwining components: 1. the conscious, enlightened self; 2. the social self, and 3. the postmodern self. The enlightened self (awareness of oneself) is characterized by spite, a strong identity which is evenly developed over time. It is not characterized by complexity and fluidity. In contrast, the social self is characterized by interaction between the conscious self and the context. The identity of the social self is characterized by the membership in a group and a positive attitude towards the meaning of group affiliation, and this is how an individual’s group identity is built. The final, postmodern self is fluid, dynamic and developing in its nature. It is created from the changed context and thanks to interaction with others who may but need not be characterized by their affiliation to the same group. The interaction of the social self and the postmodern self makes the construction of identity a very complex process. Furthermore, it means constant negotiation and re-examination of the already adopted, primarily social identities. On the other hand, those already adopted identities which construct the social self actually influence the direction of an individual’s personal identity construction through negotiating in different contexts.

The process of adaptation and integration in the new social environment does not proceed equally for every individual. Numerous factors, such as the country of origin and of receipt, socio-economic status of individuals, education and occupation of their parents, available material and economic resources, the ethnic groups they belong to, as well as the proficiency level of the country of destination language, influences the manner and degree of their adaptation to the country of receipt (Tavares, 2021, p. 87; Vesković Anđelković & Bobić, 2019, p. 203). All these factors are completely individual and their combinations are numerous, so it is almost impossible to have a unique pattern for explaining identity reconstruction among all international students as a unique group. The significance of the above-listed variables largely depends on the strong and unchangeable “I” of an individual, as well as on the manner of exchange between an individual and the social environment (Hall, 1992).

METHODOLOGY AND SAMPLE

The research of the attitudes of the students with the experience of studying abroad was conducted in the period from November 2023 to the beginning of January 2024. It is quantitative survey research and data were collected by distributing the questionnaire electronically. For the purpose of this survey, an electronic questionnaire was developed through LimeSurvey web application. Apart from establishing in advance the target group of the research – persons who have spent minimum one year studying abroad and under the age of 35 – other characteristics of the respondents were not more closely determined. Since the sample was not defined in proper terms, but data collection proceeded mainly by the “snowball” principle⁵, we cannot even claim the generalization of the data obtained on the entire international student population, but instead we can interpret the results as the attitudes of the people who took part in the survey.

After omitting the invalid questionnaires (because they were incomplete or the respondents were unsuitable), the final sample included a total of 222 respondents. We divided them into four groups: 1. students from Serbia studying abroad, 2. students from Serbia who studied abroad and returned, 3. foreign students studying in Serbia, and 4. foreign students who studied in Serbia and returned to their countries of origin. [Chart 1](#) shows that the majority of the respondents were from the group of foreigners studying in Serbia, with the share of 40% in the sample. There is the smallest number of foreigners who returned to their countries of origin, with the share of 2.7%, which was expected having in mind that they no longer live in Serbia, so it is difficult to contact them.

As for the respondents' sex, there was a slightly larger number of women, with the share of 57.8%, while three were 42.2% male respondents. As for the respondents' age, they were mainly up to 30 years old, in total 72.2% of them, while there were 27.5% of those older than 30. As for the length of their stay, most of them or the share of 38.8%, had one-year experience, there were 34.7% of those with the experience between one and five years, while there were 26.5% respondents with the experience of more than five years spent abroad. The foreigners who are studying in Serbia come mostly from African countries, and a slightly smaller number from Europe and Asia. On the other hand, our students' destinations are mainly European countries, most frequently Germany, where as many as 22.7% respondents from Serbia are staying.

RESULT ANALYSIS AND DISCUSSION

In the analysis of the results, we will first focus on the mapping mobility, namely in two directions – ingenerational and intergenerational mobility. As for the first direction, we will monitor the progress in the respondents' education, while the second one implies

⁵ The initial strategy of distributing the questionnaire was to use the network of associations, foundations and institutions which cooperate with the students who were or are still abroad. However, distributing the questionnaire through this channel was not particularly successful. The largest number of answers were obtained through direct personal contacts with the respondents, and then they addressed us to their acquaintances, who were willing to complete the questionnaire only on the basis of a recommendation.

analysing the relation between the respondents' education and their parents' education. Mobility is operationalized through the questions about the degree of education they will acquire or have already acquired abroad, about the degree of education prior to their departure abroad, the degrees of father's and mother's education respectively.

Having in mind that those are students who are about to graduate or have gone to post-graduate studies, it was indisputable that among almost all of these respondents the level of education was higher than before their going abroad. Seen in relation to the whole sample, about 11% of the respondents (a total of 23), have stayed at the same level of education as before their leaving. In addition. The largest number of them, or 13, came from the group of the students of basic academic studies, which we see as a consequence of the exchange scholarship program lasting for one year. The programs motivating students to gain the experience of living and studying abroad during one school year are the most numerous in Serbia. Moreover, six respondents acquired the master's degree which they also had prior to their going abroad. These students used the opportunity of the paid stay outside their countries of origin for obtaining a master's degree of a different educational profile. The sample included three respondents who had been abroad for their post-doctoral studies, which has only recently become a practice in Serbia.

Looking by groups, as shown in [Chart 2](#), we notice that the most frequent case was when the respondents gained the title immediately following the knowledge gained in their own country. However, there is a significant percentage of those who progressed even more – in the group of the respondents who had completed secondary education in Serbia, over one third of them, or 34.8%, acquired a master's, MA or MSc degree, while as many as 10.1% acquired a PhD degree. There was a substantial share of the respondents with completed university studies who completed their master's and doctoral studies abroad – a total of 17.5%. We see the progress degree as a result, on the one hand, of their personal goals, and on the other, of possessing the funds as a prerequisite for the length of the stay necessary for acquiring adequate knowledge. By cross-referencing the data, we noticed that those respondents with the greatest recognized mobility had the scholarships of mostly foreign donors or used the scholarships of both foreign donors and our talent scholarship programs. That is how material conditions were created for a longer stay abroad and, thus, for attending the higher level of studies. On the other hand, these respondents, or 74.2% of them assessed their material situation as excellent, so it may seem that scholarships did not have decisive significance. However, we must take into account that the material situation is based on self-assessment.

In the analysis of the expected relation between the respondents' level of knowledge obtained abroad and that of their parents, as the indicator of their vertical mobility, we first observed that more than a half of their fathers, or 65.4%, had higher education, while 5.2% of them (in total 11 fathers of the respondents) had the PhD degree. Because of that, the reproduction of the educational position is expectedly high, as can also be seen in [Table 1](#). However, among the remaining 46.4%, it was found that they had progressed in comparison to their fathers regarding education. It is particularly interesting that 10 respondents with the PhD degree stated that their fathers had completed primary school, while the fathers of as many as 63 doctors of science had no higher education. As for the downward mobility, we can distinguish the respondents (in total three) who completed college education abroad, while their fathers belong to the highly-educated group.

In the comparison of the education of mothers and the respondents, we notice that three is again a large share of mothers, in total 55.4% with a high education level – the share of mothers with a college degree is 11.4%, with a university degree 29.9%, or in total 19% of the respondents' mothers have master's degrees, MA or MSc or completed further specialization, while 3.3%, or seven respondents' mothers have the PhD title. Once again, just as in the case of mobility in relation to fathers, we expect a high degree of position reproduction in relation to education, which, according to [Table 2](#), proved to be true. On the other hand, there is indisputably large mobility in relation to mother's education, having in mind that the remaining 44.6% mothers had either secondary education or completed/not completed primary education. The largest mobility was registered among the respondents with the acquired doctoral degree, in total four respondents whose mothers had only primary school education. Large mobility is also observed among the respondents whose mothers have a secondary school degree, while the respondents have the PhD title – in total 10 of them. As for downward mobility, we have recorded only one respondent who acquired a college degree, while that respondent's mother had a post-graduate degree (master's degree, MA or MSc, or specialist).

Apart from social mobility we have reduced to educational mobility due to data availability, the paper is focused on the respondents' identity. Besides the battery of questions serving for the operationalization of other types of identities (professional, national and spatial/territorial), we added the questions by which we operationalized the feeling of personal identity after the experience of studying abroad. The respondents were asked to choose one of the offered answers that best described them, while the offered answers ranged on the scale from the statement that studying abroad had not changed them at all, to the statement that it had changed them substantially. The deficiency of such operationalization of identity is that it is based on self-assessment, so a question may also be posed about the validity of answers. However, having in mind that the questionnaire contains the scales for assessing the change in other forms of identity on the basis of which we can more reliably monitor the variations we assume to be in the process of constant shaping, it was important to establish also the manner in which the respondents saw themselves. By analyzing the results, as shown in [Chart 3](#), we have found that the majority of the respondents, or 82% of them in total, realize that their studying abroad has changed them, while 18% of them think that nothing has changed.

In the further analysis we tried to examine what and to what extent influences the change in the feeling of identity. In line with the theoretical assumptions, but also in relation to the topic of this paper, we assumed that the reconstruction of identity is influenced by demographic factors such as the respondents' sex and age, as well as by social factors, including parents' education, ethnic affiliation and assessment of material situation. We also tested the length of stay abroad as an important factor of influence on the feeling of identity, which in some other surveys proved to be quite important. For testing the influence of these factors on a identity, we used the binary logistic regression, while the form of the model was as follows:

$$\log P_i / P_j = Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \beta_6 X_6 + \beta_7 X_7$$

The elements of the model are dependent variable Y – a dichotomous categorical variable in which the analyzed category (i) consists of the respondents who feel the change

I their identity, while the referential category (j) consists of the respondents who feel that studying abroad did not change anything in their identity. β_0 is a constant, while other elements refer to independent variables whose influence is tested.

X1 – the respondents' sex, whereas women are observed as a referential category as compared to men

X2 – the respondents' age, where those between 25 and 30, and those between 18 and 24 are observed as a referential category in relation to the respondents older than 30

X3 – father's education, where primary and secondary education are observed as a referential category in relation to university education

X4 – mother's education, where primary and secondary education are observed as a referential category in relation to university education

X5 – the respondents' origin, where the respondents from Serbia are observed as a referential category in relation to the students of foreign origin

X6 – self-assessment of the material situation, where the respondents in the medium and poor material situation are observed as a referential category in relation to the respondents in a good material situation

X7 – length of the stay, where the respondents who studied abroad between three and five years are observed in comparison to those who studied abroad less than one year.

β_1 – factor influence parameter – the respondent's sex

β_2 – influence parameter – the respondent's age

β_3 – influence parameter – education of the respondent's father

β_4 – influence parameter – education of the respondent's mother

β_5 – influence parameter – the respondent's origin

β_6 – influence parameter – the respondent's feeling of the material situation before going to studies abroad

β_7 – influence parameter – length of the stay while studying abroad

Testing the model indicates that it accounts for between 13.8% (Cox & Snell $R = 0.138$) and 23.6% (Nagelkerke $R = 0.236$) of the total variance of the dependent variable. As a matter of fact, the model properly classifies a total of 84.5% cases. Based on the analysis, we may say that not all the predictors in the model have proved significant, which also points to the deviation of the results as compared to the assumption of significance of the above-listed factors for the feeling of identity. Namely, only two predictors, i.e., mother's education level and the length of student's stay abroad, have proved to be significant in the analysis.

As for mother's education, the respondents whose mothers have secondary education feel a much greater change in identity than the respondents whose mothers have university education. Since the probability quotient is 7.35, we may say that these respondents as many as 7.3 times more frequently state certain change in their identity than the respondents whose mothers have university education. In contrast to the fact that the class is predominantly determined on the basis of man's status, particularly in traditional societies, the first socialization which lays the foundations of identity comes from the family members who spend most time with a child. Since in our country, but also in the countries from which international students most frequently come to Serbia, parenthood may still be equalized with motherhood (Blagojević Hjuson, 2013), the mother's value system clearly has a decisive influence in the construction of child's identity. In addition, the value system is largely in a

correlation with education (Petrović & Radoman, 2019), and that is why upward mobility regarding education among the respondents has a potentially significant influence on changes in identity. This is shown exactly by the results of the model we constructed.

The second predictor which has proved to be important is the length of stay. The respondents who stayed abroad more than five years, almost seven times more frequently, with the probability quotient of 6.94, claim the change in identity as compared to the respondents who studied abroad less than three years. Since identity is built through a context, permanent negotiation and practice, which was explained in the conceptual part of this paper, the expectations were also directed towards the significance of the length of stay for identity reconstruction. Namely, longer adaptation to the new environment, with the necessary adoption of cultural norms, provides more space for identity shaping, from those cases when an individual only has the opportunity to get familiar with these forms because it does not imply longer-term fitting in the new social context. This is also corroborated by the obtained results, where the smallest changes in identity are recognized among those students who had a short stay in other countries.

CONCLUSION

Student migration guided by the need for learning in different conditions, and by the need for interaction with the leading experts in the fields with which students deal, as well as the possibility of knowledge application in different conditions from the current ones in the country of origin, have led the number of this population, seen globally, to reach as many as 6.4 million (OECD, 2023). Moreover, having in mind that this number has more than tripled as compared to the number from the beginning of this century, when there were about two million (UIS, 2023), we may expect this population to grow in numbers even more in the future. If we add the influence of migration of young educated population on demographic, economic and technological changes and the countries of destination and origin, this phenomenon clearly deserves the attention of science and, perhaps even more of the social actors responsible for creating policies directed towards them.

However, the focus of this paper was not the potential benefits provided by international students to society, but we examined the influence of social factors on the shaping of their identity. We did not address the influence of the social context change, which is inevitable in the migration process, but we accepted it as crucial for identity shaping, based on the previously conducted research. The focus remained on the stratification position, due to the assumed significance of the influence of affiliation to a group on identity, as well as the significance of resources for further mobility. In that, as the main predictor of the social position we took the education of the respondents' parents due to the assumption that an occupation that should be in line with education is most often the basis for taking a class position in society, together with the status it brings.

The analysis of the data collected in the survey research first points to a significant percentage of the reproduction of the class position measured by education, which corroborates Bourdieu's thesis about parents with a lower level of education investing more in their children's education, which is also ensured by a greater possibility of acquiring material

resources necessary for education. On the other hand, high valuation of education by this class also motivates the children to gain such education as well, and it is also part of the value system adopted by these children through socialization. However, various scholarships and aid provided by modern countries which understand the importance of human capital of their population, as well as the importance of immigration of highly-educated foreigners, open up the possibility for talented students from lower stratification layers, so they also have a large share in international student population. What is inevitable, and also shown by the analysis results, is that studies abroad change the feeling of their identity independently of the value norms adopted in the social environment in which they grew up. In fact, their parents' education, which affects the family class position, did not prove to be a fully significant factor. Namely, mother's education proved to be the only relevant for the feeling of change in personal identity, and we see it as a still valid pattern of women being less educated than men, particularly if the generation of today's students is in question. Other potential predictors assumed as significant on the basis of other research, which imply sex, age and ethnicity, did not show any influence on the change in identity. The length of the stay has also proved to be significant, and we see it as a consequence of the need for adopting different cultural norms and for adapting for the purpose of more successful integration in the social context integration due to a longer stay, which is not necessary for individuals who become familiar with the new culture solely because of the time.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

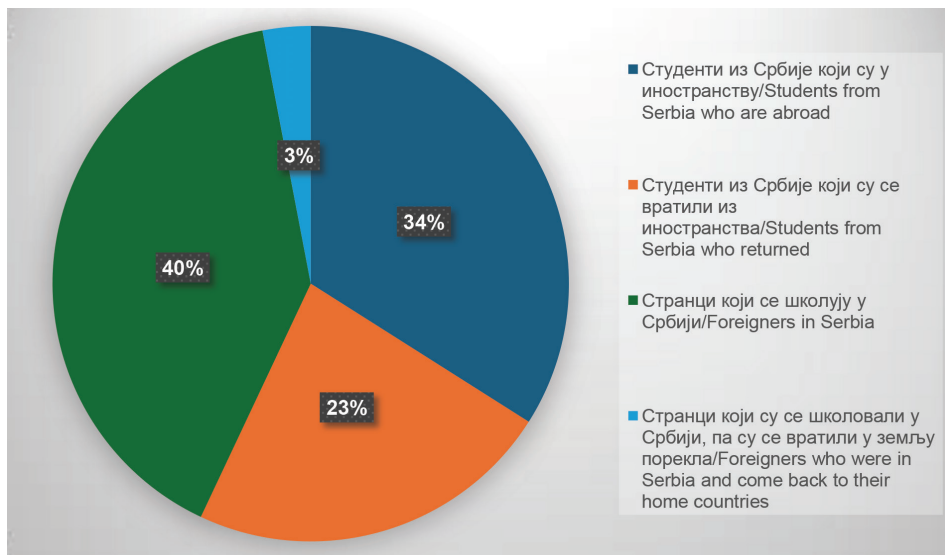
- Bobić, M., Vesković Anđelković M., Kokotović Kanazir V. (2016). *Study on External and Internal Migration of Serbia's citizens with Particular Focus on Youth*. Belgrade: IOM
- Bourdieu, P. (1987). What Makes a Social Class? On the Theoretical and Practical Existence of Groups. *Berkeley Journal of Sociology*, 1–17.
- Blagojević Hjuson, M. (2013). *Gender Barometer in Serbia: Development and Everyday Life*. Beograd: UN. [In Serbian]
- Vesković Anđelković, M., Vasojević N. (2023). (Re)construction of the identity of highly educated returnees: the case of Serbia. *Sociološki pregled*, vol. LVII, no. 4, pp. 1074–1098.
- Vesković Anđelković, M., Bobić, M. (2019). Identity of Highly Educated Returnees in Serbia. *Migracijske i etičke teme*, 35 (2), 195–222. [In Serbian]
- Giddens, A. (2023). *Sociology*. Beograd: Ekonomski fakultet. [In Serbian]
- Hall, B. (1992). Who needs identity? In: S. Hall, P. du Gay (eds.). *Questions of Cultural Identity*. London, New Delhi: Sage Publications.
- Kraaykamp, G., Van Eijck K. (2010). The Intergenerational Reproduction of Cultural Capital: A Threefold Perspective. *Social Forces*, 89, 209–231.
- Lazić, M., Cvejić S. (2004). Changes of Social Structure in Serbia: The Case of Blocked Post-socialist Transformation. In: A. Milić (ed.). *Social Transformation and Strategies of Social Groups: Everyday Life of Serbia at the Beginning of the Millennium*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja. [In Serbian]
- Lazić, M. (1996). Active Potency of Social Groups. *Sociologija*, 33 (2), 259–288. [In Serbian]
- OECD (2023) *International Migration Outlook*. Paris: OECD Publishing.

- Petrović, I., Radoman M. (2019). Patriarchy, Authoritarianism and Nationalism in Serbia – Changes in Value Orientations. In: M. Lazić & S. Cvejić (eds.). *Stratification changes in the Period of Capitalism Consolidation in Serbia*, Beograd: ISI, 215–246.
- Reddy, C. R. (2019). The Role of Higher Education in Promoting Social Mobility. *Journal of Critical Reviews*, 6 (7)
- Sarup, R. M., Kavale, K., Quin, M., Forness, S., Rutherford R. (1998). Social Skills Interventions with Students with Emotional and Behavioral Problems: A quantitative Synthesis of Single-Subject Research. *Behavioural Disorders*, 23 (3), 193–201.
- Stanojević, D. (2012). Intergenerational Educational Mobility during XX Century in Serbia. In: M. Lazić and S. Cvejić (eds.). *Changes of Basic Society Structures in Serbia in the Period of Accelerated Transformations* Beograd: Institut za sociološka istraživanja, 119–139. [In Serbian]
- Stanojević, D. (2012a). Characteristics of Social Status of Youth. In: S. Tomanović, D. Stanojević, I. Jarić, D. Mojić, S. Dragišić Labaš, M. Ljubičić, I. Živadinović, *Youth – Our Presents. Investigation of Social Biography of Youth in Serbia*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja, 53–80. [In Serbian]
- Tavares, V. (2021). Theoretical Perspectives on International Student Identity. *Journal of Comparative & International Higher Education*, 13 (2), 83–97.
- Weemaes, K. (2021). *The Effect of Higher Education on Socioeconomic Mobility: A Comparative Analysis of Outcomes at Bucknell University*. Honors Theses.

Other Sources / Други извори

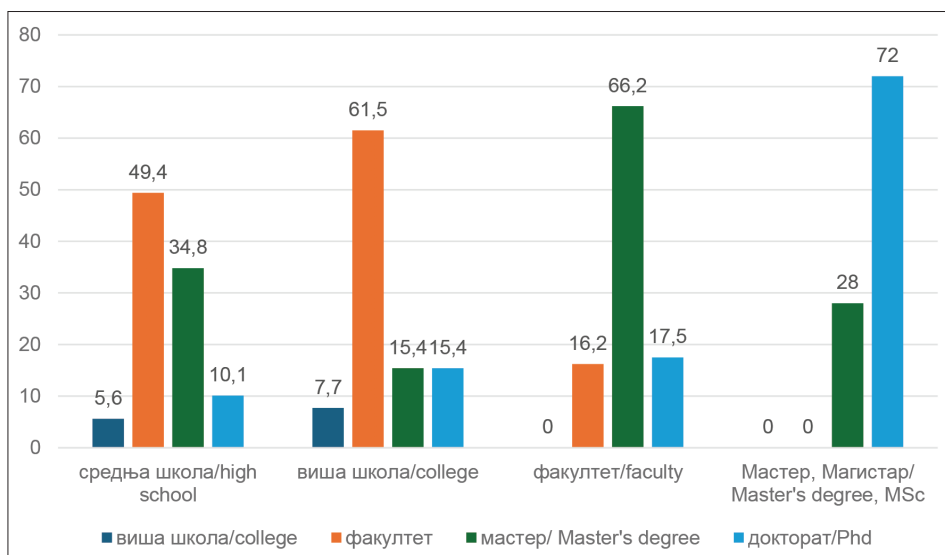
UNESCO Institute of Statistics, UIS (2023). *Education Statistics Database*, <http://data.uis.unesco.org/> (Accessed on 14 April 2024)

APPENDIX / ПРИЛОГ

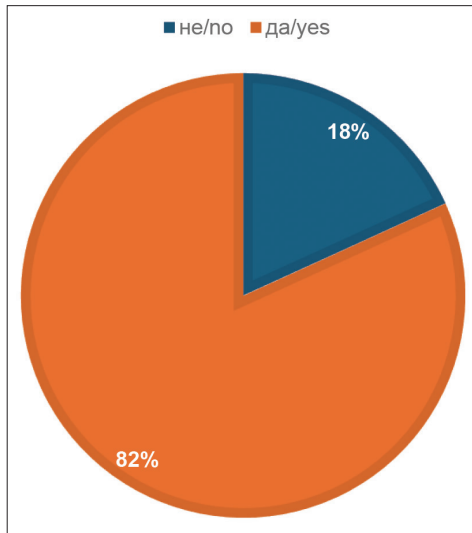
Графикон 1. Испитиваници према земљи порекла, земљи студирања и садашњој боравка / Chart 1. Respondents by origin country, country of study and temporary residents

Извор/source: Резултати истраживања / Research results

Графикон 2. Образовна унутаргенерацијска покретљивост / Chart 2. Ingenerational mobility by education

Извор/source: Резултати истраживања / Research results

Графикон 3. Доживљај промене идентитетна испитаника / Chart 3. Feeling of change in the respondents' identity

Извор/source: Резултати истраживања / Research results

Табела 1. Образовање испитаника у односу на образовање оца, у % / Table 1. Respondent's education relative to father's education, in %

Образовање оца испитаника / Education of respondent's father	Образовање испитаника / Respondent's education			
	Виша школа / College	Факултет/ Faculty	Мастер/ Master degree	Доктор наука / PhD
Основна школа / Elementary school	10	20	30	40
Средња школа / High school	1,6	31,7	47,6	19
Факултет/Faculty	2,9	32,1	43,1	21,9

Извор/source: Резултати истраживања / Research results

Табела 2. Образовање испитаника у односу на образовање мајке, у % / Table 2. Respondent's education relative to mother's education, in %

Образовање мајке испитаника / Education of respondent's mother	Образовање испитаника/Respondent's education			
	Виша школа / College	Факултет/ Faculty	Мастер / Master degree	Доктор наука / Phd
Основна школа / Elementary school	/	33,3	33,3	33,3
Средња школа / High school	4,6	30,8	49,2	15,4
Факултет/Faculty	2,3	31	42,1	24,1

Извор/source: Резултати истраживања / Research results

Табела 3. Основни статистички показатели за модел бинарне логистичке регресије / Table 3. Main statistical indicators in the model of binary logistic regression

Параметри/Parameters	B	Sig.	EXP (B)	95% C. I. For EXP (B)	
				Lower	Upper
Пол (мушки) / Sex (male)	-0,465	0,337	0,628	0,243	1,623
Старост/Age (30+)		0,798			
25–30	-0,041	0,941	0,941	0,324	2,840
18–24	0,310	0,610	1,364	0,415	4,486
Образовање оца (факултет) / Father's education (Faculty)		0,352			
основна школа / elementary school	-0,866	0,374	0,420	0,062	2,844
Средња школа / high school	0,469	0,389	1,598	0,550	4,643
Образовање мајке (факултет) / Mother's education		0,007			
Основна школа / elementary school	-0,756	0,032	0,469	0,067	3,279
Средња школа / high school	-1,256	0,002	0,136	0,101	0,802
Порекло (Србија) / Origin (Serbia)	0,147	0,752	1,158	0,466	2,876
Материјални положај (добар) / Material situation (good)		0,419			
Средњи/Medium	-1,692	0,207	0,184	0,014	2,457
Лош/Low	0,342	0,095	1,408	0,318	6,242
Дужина боравка (1–3 године) / Length of stay (1–3 years)		0,006			
3–5 година / 3–5 years	-0,752	0,312	0,472	0,110	2,023
5+ година / 5+ years	-1,939	0,007	0,144	0,035	0,591
Константа/constant	3,716	0,000	41,090		

Извор/source: Резултати истраживања / Research results